

Ari Lehtinen ja Pertti Rannikko (toim.). 2003. *Oikeudenmukaisuus ja ympäristö*. Helsinki: Gaudeamus. 270 s.

Oikeudenmukaisuus on yhteiskuntafilosofian klassisin käsite. Käsitteen käyttö on viimeksi laajentunut ympäristön hyväksikäyttöön koskeviin kysymyksiin. Tai asia näyttää päällisin puolin olevan näin, sillä on tulkinnanvaraista, millä tavoin laajenemista on tapahtunut. Ilmanpäästöluvat ovat selvästi uusi jaettava asia. Sen sijaan maa tuotantovälineenä on perinteinen hyödyke, mutta sen käytön ympäristösääntely on ainakin osittain uutta. Ympäristöllisen oikeudenmukaisuuden tutkimuksen piiriin kuuluvat kysymykset siitä, millaisilla olennoilla on oikeudenmukaisuuden vaateita tai huomioonotettavia intressejä ja millaisten asioiden (hyödykkeiden ja taakkojen) suhteen. Tietysti perinteiset oikeudenmukaisuuden teoriat ovat näitä pohtineet, mutta tutkijat ovat tyypillisesti ottaneet kumpaankin peruskysymykseen kapeamman näkökulman, kuin mitä ympäristöllisen oikeudenmukaisuuden tutkijat nykyään ottavat. Tämä toteamus ulottuu meidän aikakauteemme. Esimerkiksi Rawlsin oikeudenmukaisuuden teoriassa todetaan suhteemme eläimiin ja luontoon teorian alaan kuulumattomiksi asioiksi. Myöhempi Rawls käsittelee hyvin suppeasti kestävyuden tematiikkaa ja velvoitteita tulevia sukupolvia kohtaan. Kumpikin näistä teemoista on nykyisen ympäristöpolitiikan filosofian tutkimuksen ytimessä.

Oikeudenmukaisuus ja ympäristö on joensuulaisten professorien, Ari Lehtisen ja Pertti Rannikon, toimittama kokoelma, joka pureutuu ympäristönsuojeluun ja -hyödyntämiseen sisältyviin poliittisiin ja eettisiin kysymyksiin. Vajaa puolet kokoelman kirjoituksista käsittelee konkreettisia tapauksia, ja loput ovat teoreettisempia analyysejä oikeudenmukaisuudesta, erityisesti ympäristöllisen oikeudenmukaisuuden eri näkökohdista. Teos on sukua toimittajaparin jymmenen vuoden takaiselle ympäristökonflikteja käsittelevälle kokoelmalle *Pasilasta Vuotokselle*. Myös uudessa kirjassa huomio kohdistuu konflikteihin, mutta pääpaino on luontoaktivistien synnyttämien kiistojen sijaan pikemminkin luonnon hyödyntäjien käymässä kamppailussa, kun he kokevat perusoikeuksiansa tulevan loukatuksi rajoitettaessa tai kiellettyä luonnonvarojen käyttöä.

Teos on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäisen aloittaa Lehtinen johdattamalla aihepiiriin. Hän pyrkii mahdollisimman kattavasti selvittämään, millaisiin asioihin oikeudenmukaisuus ympäristönkäytön osalta oikein liittyy. Lehtistä seuraa kaksi kansainvälistä tapaustutkimusta, kun Eeva Berglund pohtii ympäristönkäytön kiistoja Britanniassa ja Timo Kuronen lähinnä metsävarojen käyttöä Thaimaassa. Toisessa osassa siirrytään teoreettisempiin kysymyksiin. Seppo Sajama analysoi oikeudenmukaisuuden käsitettä Platon matkappaanaan, Simo Palviainen erittelee filosofisesti ympäristöllisen oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksia ja Tapio Määttä pohtii ympäristönsuojelun toteuttamiseen liittyviä oikeudellisia ongelmia. Kirjan kolmannessa luvussa huomio kohdistuu omaan maahamme. Jakob Donner-Amnell mainin piikkikästä problematisoi uskomusta, että Suomi on (myös) ympäristöpolitiikan mallimaa. Toinen toi-

mittaja Pertti Rannikko paneutuu omassa artikkelissaan ympäristöliikkeen kehitysvaiheiden erittelyyn, Ismo Björn tutkii Natura 2000 -suojeleuhjelman vastaisen kansanliikkeen syntyä Ilomantsissa ja Kaisa Raitio Lapin metsien moninaiskäytön synnyttämiä ristiriitoja. Luvun päättää – luontevasti – valitusoikeutta käsittelevä kirjoitus, joka on Leila Suvantolan käsialaa. Lopuksi toimittajat tekevät jälkisanoina yhteenvedon kirjoittajien havainnoista ja puntaroivat oikeudenmukaisuuden haastetta ympäristöpolitiikan toteuttamisessa.

Vaikka kokoelma muodostaa varsin mukavan kokonaisuuden, mielestäni se kärsii sisällöllisestä epätasaisuudesta ja, ottaen huomioon otsikon kattavuuden, teoreettisesta rajoittuneisuudesta. Kriittikini kohdistuu siis lähinnä toimitajiin ja toimittamiseen, vähemmässä määrin yksittäisiin kirjoituksiin.

Aloitetaan heikkouksista. Ympäristöllistä oikeudenmukaisuutta voidaan tietysti tutkia monista eri näkökulmista, ja tämän lehden lukijankunnan kannalta luonteva näkökulma on valtio-opillinen ja yhteiskuntafilosofinen. Kuitenkin juuri tämän näkökulman esittely jää teoksessa vaillinaiseksi. Ympäristöllisen oikeudenmukaisuuden kansainvälisesti tunnetuimpiin tutkijoihin ei viitata tässä oppikirjaksi mainotetussa teoksessa. Oppikirjalta tämä on puute. Sellaiset nimet kuten Andy Dobson, Avner de-Shalit, Robyn Eckersley, Marcel Wissenburg tai varttuneemmasta polvesta Brian Barry ja taloustieteilijä Wilfred Beckerman suorastaan loistavat poissaolollaan. (Ylipäänsä taloustieteellinen näkökulma vaikkapa kestävyuden ja kehityksen problematiikasta olisi mainiosti täydentänyt tätä monitieteistä kokoelmaa.) Esimerkiksi Palviainen kirjoituksessa ympäristöllisestä oikeudenmukaisuudesta lähdetään Feinbergin, Rawlsin ja Nozickin esittelystä ja hyödynnetään viisitoista vuotta siten ilmestynyttä oppikirjaa peruslähteenä. Sen jälkeen on tapahtunut paljon, ja muun muassa Rawlsiin on toistuvasti palattu uusien tulkintojen muodossa siitähän huolimatta, että Rawlsille itselleen ympäristö- ja eläinasiat olivat vain vähäinen sivujuonne. Alan keskeisimpiin jurnaaleihin, kuten *Environmental Politics* ja *Environmental Values*, on mättömän vähän viitteitä. Sen sijaan erilaisiin vaihtoehto- ja paikallislehtiin viittauksia on runsaasti, ja edellisten kirjoittajia siteerataan jopa tieteellisinä auktoriteetteina. (En tosin tiedä, onko tämä varsinaisen ongelma vai ei, koska monet aktivistit toimivat tutkijoina.) Ehkä kokoelmaa rasittaa siis paikallisuus; kirjoittajathan ovat lähinnä joensuulaisia. Vaikka samaan hengenvetoon on syytä lisätä, että konkreettisesti kosketuksessa paikallisuuteen on myös teoksen voima.

Otetaan toimittajien kontribuutioista pari lisäesimerkkiä teoreettisesta yksipuolisuudesta. Ari Lehtinen (s. 12–3) korostaa, että ”uudessa ympäristötutkimuksessa” oikeudenmukaisuus on liittynyt läheisesti ”koko toimijaverkon” arvioimiseen, ja tämän osia ovat niin ”yksilö kuluttajana kuin monikansalliset yrityksetkin”. Jo 1980-luvulla Mark Sagoff esitti, että on järkevää tehdä erottelu kuluttajan ja kansalaisen välillä, ja yksilöt toimivat eri rooleissa eri tavoin. Talous- ja kulutustutkimuksessa tietysti korostuu yksilö kuluttajana, mutta politiikassa yksilö kansalaisena. Dobson on

vienyt ”ympäristökansalaisuuden” (*environmental citizenship*) teemaa eteenpäin, mutta Lehtinen jättää nämä kehityskulut tyystin huomiotta. Dobsonilta löytyisi huomautus myös Lehtisen väittämään, jonka mukaan ”globaalinen epäoikeudenmukaisuus ja luonnon kriisiytyminen ovat vastavuoroisessa suhteessa toisiinsa” (s. 13). Oikeudenmukaisuus ja luonnon tuhoutuminen ovat Dobsonin mukaan satumanvaraisessa suhteessa keskenään: epäoikeudenmukainen maailma voi hyvinkin olla ekologisesti kestävä tai oikeudenmukainen maailma kestämaton. Toki Lehtisen kirjoituksella on ansionsa siinä, kun hän kokoaa kattavasti yhteen ympäristöllisen oikeudenmukaisuuden eri ulottuvuuksia.

Teoksen toisen toimittajan Rannikon artikkelia puolestaan vaivaa tuttuus ja ennakoitavuus. Suomalaisen ympäristöliikkeen aaltojen erittely on toistuva teema historiallisessa ympäristösosiologiassa, ja aikaisempiin kirjoituksiin Rannikko vahvasti nojaakin. Ehkä kirjoitus täydentää kokonaisuutta oppikirjana, mutta olisin toivonut lisää terävyyttä. Etenkin koska analyysi on historiallinen, olisi hyödyllistä etsiä vaikkapa ideoiden alkuperää. Rannikko erittelee parin sivun verran eettistä käännettä ympäristöliikhehdinnässä, ja sanoo sen perustuvan eettisen kehän laajentumisen ideaan. Hän viittaa vain nuoriin tampereläistutkijoihin pohtimatta lainkaan mistä käsite on peräisin. Nykyisen ympäristöeettisen keskustelun edustajista tämä idea löytyy ainakin Aldo Leopoldilta, Peter Singeriltä ja Roderick Nashilta, mutta kenties se periytyy jo 1800-luvun eläinasialiikkeeltä. Tämäntyyppinen historiallinen lyhytnäköisyys on selkeä puute historiallisessa kirjoituksessa.

Yleisemminkin Rannikko olisi voinut etsiä inspiraatiota vaikkapa Määtän kirjoituksesta, kun tämä puolustaa käsitystä ympäristölainsäädännön nopeasta ja laajasta vakiintumisesta (s. 115). Verrattuna julkisuudessa näkyvään ympäristöliikhehdintään, tämän pintajulkisuuden takana tapahtuvan oikeudellisen muutoksen sosiologinen analyysi olisi ollut kiintoisaa. Joistakin asioista olen eri mieltä Rannikon kanssa. Rannikko kirjoittaa esimerkiksi, että ”puhumalla biodiversiteetistä vältetään ottamasta avoimesti kantaa erilaisiin arvoihin ja intresseihin” (s. 171). Tämä väittämä on varsin ihmeellinen siinä mielessä, että keksimällä uudissan ”biodiversiteetti” biologit ovat juuri halunneet osallistua julkiseen arvokeskusteluun omalla erityistietämyksellään, ja he ovat siinä onnistuneet hyvin. Luonnonsuojelubiologit tuovat arvokäsityksiään esille lähes poikkeuksetta kaikissa alan oppikirjoissa. Samassa yhteydessä Rannikko väittää biodiversiteetikäsitteen nojaavan ”vahvasti modernismin perinteeseen, jossa luotetaan tieteeseen ja valtion yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisijana” (ks. myös s. 234). Tästäkin voi olla toista mieltä, sillä jo Rion sopimuksessa korostuu erilaisten perinteisten yhteisöjen merkitys ja asema koskien muun muassa heidän hallussaan olevaa tietämystä luonnon hyödyntämisestä. Tämän tietotaidon etsinnästä kaupallisiin sovelluksiin käytetään käsitettä ”bioprospecting”. Vaikka Rion sopimukseen sisältyy kohta geneettisten resurssien kansallistamisesta, niin perinteisten yhteisöjen asema on kuulunut kansainvälisten jatkoneuvottelujen asialistalle. Modernisoituminen liittyy biodiversi-

teettiin pikemminkin siinä mielessä, että puolustaakseen intressejään perinteiset yhteisöt joutuvat toimimaan modernien instituutioiden ehdoilla.

Sitten vahvuuksiin. Suurin osa kirjoituksista on hyviä. Itse pidin erityisesti Kurosen, Sajaman, Määtän ja Raition tuoksista. Kuronen tiivistää selkeästi, millaisiin ongelmiin valtiojohtoiset kehitys- ja suojeluohjelmat voivat ajautua monikulttuurisessa valtiossa. Sama koskee myös Suomea, joskin vähemmän kompleksisesti. Tämä tulee mainiosti esille Raition kirjoituksessa, joka yhdistää onnistuneesti tapaus tutkimuksen ja menetelmällisen oikeudenmukaisuuden tarkastelun. Oikeudenmukaisuudesta on vaikea kirjoittaa tuoreesti ja tiivisti, mutta Sajaman analyysi täyttää nämä kummatkin vaatimukset. Väljästi ottaen Määtän kirjoitus on jatkoa hänen väitöskirjalleen maanomistusoikeudesta. Hän pohtii oppineesti ja uusia ajatuksia herättävästi, miten suojelu- ja omistuseriaatteiden välistä jännitettä on lopultakin maudoton purkaa täydellisesti. Käytännössä konflikteista ei siis päästä tyystin eroon lainsäädännöllisin keinoin. Sen sijaan Sajaman ja Määtän kirjoitusten väliin sijoittuvan Palviaisen kirjoitus näyttyy lopetuksensa osalta eräänlaisena ennen aikaisena antikliimaksina: ensin hän kärkevästi arvostelee keskeisiä yhteiskuntaetiikan teorioita, sitten toteaa filosofiset teoriat ongelmallisiksi epäkäytännöllisyyden ja monimutkaisuuden vuoksi, ja lopuksi hän korostaa arkisen moraal- ja oikeustajunnan merkitystä. Kontrasti etenkin Sajaman Platoniin on valtaisa. Oikeudellisessa ja moraalissa harkinnassa joudutaan väistämättä nojaamaan yleisiin filosofisiin ja oikeudellisiin periaatteisiin, jotka muodostuvat normatiivisen standardin. Sellaisen tapaus- ja ongelmalähtöisen päätöksenteon mallin, jossa yksittäistapauksia korostetaan yleisen periaatteen yli, rakentaminen on mahdollista, sillä on vaikea kuvitella mitä oikeudenmukaisuus olisi ilman yleistä oikeudenmukaisuuden ideaa, jonka avulla tapauksia arvioidaan: oikeudenmukaisuus yksinkertaisesti haihtuisi ilmaan ja menettäisi yhteiskuntakriittisen potentiaalinsa.

Etenkin Raition ja Määtän artikkeleista saa eniten irti, kun pohtii millä tavoin paikallinen ja yleinen etu (ympäristön ja luonnon suojeleminen) voidaan yhdistää. Esimerkiksi jos enemmistö suomalaisista haluaa, että maamme eläimistöön kuuluu susi, mutta jos sen elinympäristön, joka tällä hetkellä näyttää sudelle luontevimmalta, asukkaat vastustavat suden läsnäoloa, niin miten tällöin ristiriita voidaan ratkaista? Avaukset tämän polttavan kysymyksen suhteen jäävät suhteellisen niukoiksi käsillä olevassa teoksessa. Tuntuukin siltä, että toimittajien ensisijaisena tavoitteena on ollut muistuttaa paikallisen näkökulman huomioon ottamisen tärkeydestä, mutta he jättävät vaatimuksen tarkemman tulkitsemisen avoimeksi. Sillä en usko, että he olisivat valmiit ajamaan alas kaikki ne ympäristöpoliittiset toimenpiteet ja ohjelmat, joihin paikallisväestö suhtautuu kielteisesti. Kompromissien etsintä on arkipäivää: kokonaisuutta olisikin mainiosti täydentänyt kirjoitus maaseudulle maksettavista (ympäristö)tukien muodoista (vrt. s. 17).

Kritiikistä huolimatta kirja on hyödyllinen lisä suomalaiseseen ympäristöpoliittiseen kirjallisuuteen, mutta sen soveltuvuus nimenomaan oppikirjaksi on kyseenalainen, koska

liian monia olennaisia näkökohtia, ideoita ja suuntauksia
jää vaille kunnollista käsittelyä.

MARKKU OKSANEN